

Голуб Марія

Український Католицький Університет,

*Гуманітарний факультет, Кафедра нової і новітньої історії України, методист
телефони: робочий - (032) 240 99 40, (032) 240 99 44*149; мобільний 099 349 19 90.*

Рецензія на:

Metropolis Kijoviensis. Каталог і тексти петербурзьких зібрань / Підготували: Валерій Зема, Світлана Зінченко, Віра Фрис. Київ: НАН України, Інститут історії України, 2010. xxxviii, 216 с.

Значна кількість українських історичних пам'яток віддавна зберігається у бібліотечних та музейних збірках за кордоном. Цінним є кожне дослідження, яке дає нам змогу ознайомитися із складом та змістом таких колекцій. У каталозі петербурзьких зібрань Валерія Земи, Світлани Зінченко та Віри Фрис вміщено описи та фрагменти окремих українських рукописів XV-XVIII ст., які сьогодні зберігаються в Санкт-Петербурзі — у Російській національній бібліотеці (колишня Публічна бібліотека ім. М. Є. Салтикова-Щедріна) та Бібліотеці Російської Академії Наук.

Каталог складається із передмови Віри Фрис, вступного слова Валерія Земи, та двох розділів: "Опис збірників" (огляд 18 кодексів) і "Тексти пам'яток" (публікуються тексти із 6 рукописів).

Цікавими для молодого дослідника є розглянені у передмові до каталогу¹ шляхи, якими кириличні кодекси, створені на теренах України, потрапили до Санкт-Петербурга: купівля, вивезення мігрантами та колекціонування, з яким у будь-якому столітті доволі часто пов'язані крадіжки.

У вступному слові (яке, по-суті, є глибоким історичним дослідженням) В. Земи² описано класифікацію церковних пам'яток східнохристиянської традиції та особливості їхнього складу. Автор зауважує, що наведені у каталозі пам'ятки віддзеркалюють зміни, які супроводжують духовне життя XV і XVI ст. — поживлення виховних практик, розвиток нових типів впливу

¹ Фрис В. Україніка у збірках Санкт-Петербурга. // Metropolis Kijoviensis. Каталог і тексти петербурзьких зібрань / Підготували: Валерій Зема, Світлана Зінченко, Віра Фрис. Київ: НАН України, Інституту історії України, 2010. xxxviii, 216 с. С. iv-vi

² Зема В. Вступне слово. // Metropolis Kijoviensis... С. vii-xxxvii

на мирян. Значна кількість зафіксованих авторами каталогу кодексів відображає, з одного боку, процес набуття українсько-білоруським книжним койне дедалі більшого значення в книжній культурі, а з іншого — поступ творчої активності, що сприяв появі перероблених чи створенню нових пам'яток. Детально окреслено історичне тло — шляхи передачі візантійської книжної традиції, особливості її сприйняття на теренах Київської митрополії, проаналізовано події що викликали до життя нові твори. В. Зема прослідковує, як тексти, що одночасно побутували і у візантійській, і у "дочірній" київській культурі, змінювали своє значення. У вступному слові автор також окреслив процес появи полемічних творів, навівши детальний опис причин розколу між Римом і Царгородом, підкріплений посиланнями на монографії дослідників даної тематики. На прикладі комплексу Четъї-Мінеї 1489 р. та низки пам'яток, що віддзеркалюють її становлення та побутування, розглянуто розвиток повчальних текстів та проникнення в них українсько-білоруських мовних особливостей³. Наведено детальну літературу та список кодексів для ілюстрації проникнення до книжної культури локальних мовних рис Київського, Чернігівського, Галицько-Волинського, Переяславського князівств й прилеглих земель. Ретельно відслідковано джерела, процес створення та розповсюдження окремих пам'яток, із зазначенням усіх списків, оглядом нововведень та історіографічним доробком попередніх дослідників.

У розділі "Описи збірників"⁴ вміщено описи 18 рукописів. Кожен опис починається із номера каталогу та бібліотечного шифру кодекса, у деяких випадках — також назви збірки, далі наведено дані про кількість та розмір аркушів, дзеркало тексту, висоту рядків та літер, кількість рядків на аркуші, інформацію про філіграні та опис оправи. У окремих випадках подано співставлення почерку з іншими рукописами. Опубліковано не тільки заголовки тексту, але й інципіти деяких кодексів, вказано на наявність детальних описів змісту.

³ Зема В. Вступне слово... С. ххі-ххv

⁴ Metropolis Kijoviensis. Каталог і тексти петербурзьких зібрань / Підготували: Валерій Зема, Світлана Зінченко, Віра Фрис. Київ: НАН України, Інституту історії України, 2010. С. 1-139

У другому розділі каталогу наведено тексти з окремих пам'яток⁵. Автори намагалися максимально точно передати особливості рукописного старослов'янського тексту з усіма специфічними знаками.

Однак при роботі з каталогом бачимо певні неспівпадіння у способі опису кодексів. В. Зема пояснює різний ступінь докладності опису вступним характером роботи⁶, проте сама ідея каталогів передбачає однорідність та повноту наведеної інформації, які є основною їх складовою.

Так, у змісті публікації не вказано, описи яких саме кодексів публікуються — наведено лише шифри тих рукописів, з яких автор вибрав тексти⁷, що ускладнює пошук необхідних даних. Аналогічно у заголовках описів назви кодексів не зазначено, їх датування подано лише у тексті опису, як і ім'я переписувача. Наявність цих даних у заголовках описів значно спростила б роботу з каталогом. У описах бачимо коротке визначення "локальні особливості"⁸ — їх розширений перелік був би корисним для студентів, які вивчають філологію чи історію книги, та молодих науковців.

Однорідність поданої в описах інформації покликана полегшити її сприйняття для читача. Натомість в даному каталозі у частині описів заголовки змісту кодексів подані в оригінальному варіанті (з інципітами та експліцитами)⁹, в інших же зміст переповідається словами автора ("огляд змісту"¹⁰). У описі рукопису № 5, (БАН 31.6.26, Торжественник та Золотоуст недільний середини XVI ст.), тексти з якого опубліковано у другій частині каталогу, немає ані змісту кодекса, ані його огляду¹¹. При цьому даний рукопис першим винесено у зміст книги, де і окреслено його склад. Відсутній зміст і в рукопису № 12, (БАН 33.12.5, Золотоуст постний, перша чверть XVI ст.)¹². На противагу цим випадкам, у описі кодекса № 4¹³, (БАН, колекція П. Доброхотова, 17, збірник повчань, перша третина XVI ст.), з якого

⁵ Metropolis Kijoviensis. Каталог і тексти петербурзьких зібрань С. 140-216

⁶ Зема В. Вступне слово. // Metropolis Kijoviensis... С. xxxvii

⁷ Metropolis Kijoviensis.... С. iii

⁸ Metropolis Kijoviensis.... С. 1, 6, 14, 17.

⁹ Наприклад: Metropolis Kijoviensis.... С. 1-6

¹⁰ Наприклад: Там само. С. 10-11.

¹¹ Там само. С. 13

¹² Там само. С. 63

¹³ Там само. С. 11-13

опубліковано Житіє Бориса і Гліба¹⁴, подано і опис, і огляд змісту, а для рукопису № 13¹⁵, (РНБ, колекція Яворського, 13, Учительне Євангеліє, 20-ті рр. XVII ст.; у каталозі наведено текст Євангелія від Йоана¹⁶) — опис та дуже детальний зміст (який займає 10,5 сторінок). Описи кодексів БАН 12.3.1 та БАН 12.7.37 (з яких опубліковано передмову до Учительного Євангелія¹⁷ та Житіє Параскеви Тирновської¹⁸) зовсім відсутні у розділі "Опис збірників". Нумерація кодексів за каталогом та у розділі "Тексти пам'яток" не співпадає (наприклад кодекс БАН, збірка Ю. Яворського 10 у каталозі має № 18, а у змісті — № 6).

На жаль, автор у вступному слові не вказує, чому для публікації було обрано саме ті тексти, які подано у другій частині каталогу. У змісті каталогу замість назв рукописів зазначено або назви розділів, з яких взято публіковані тексти, або назви самих текстів. Тексти наведено у довільному порядку, не враховуючи їх черговість у рукописі¹⁹.

Одним із недоліків публікації є відсутність основних робочих елементів каталогів — покажчиків, а також списку рукописів чи збірок, у яких зберігаються досліджувані рукописи.

Підсумовуючи слід наголосити, що розглянутий у рецензії каталог є однією з перших публікацій комплексу текстів, що зберігаються у закордонних сховищах. Завдяки поданню текстів у вигляді, максимально наближеному до оригінального, видання є важливим для філологів що досліджують особливості української мови в історичному контексті, та для студентів які мають змогу вивчати старослов'янську, читаючи тексти живою мовою, відтвореною у друкованому варіанті, простішому для читання ніж рукописний текст. Описи кодексів дають цінну інформацію також для філігранологів та кодикологів. У вступному слові наведено глибоке історіографічне дослідження для ілюстрації змін у сфері мови та культури

¹⁴ Там само. С. 207-216

¹⁵ Там само. С. 63-85

¹⁶ Там само. С. 183-194

¹⁷ Там само. С. 174-177

¹⁸ Там само. С. 178-182

¹⁹ Там само. С. 140 — Слово про царя Константина та його матір Єлену (арк. 321, БАН 31.6.26); С. 145 — Житіє Миколи (арк. 137 того ж кодекса), С. 155 — Муки святої мучениці Параскевії (арк. 87 того ж кодекса), С. 159 — Чудо Йоана Молитвослова (арк. 110 того ж кодекса)

XV-XVIII ст. Попри недоліки у внутрішній організації каталогу, він насамперед спрощує багатьом дослідникам доступ до інформації з віддалених сховищ, відкриває можливість використовувати її у найрізноманітніших майбутніх дослідженнях та дозволяє доповнити деякі, до цього часу неповні, сторінки української культури.